

НАСТУП НА УНІВЕРСИТЕТИ

Ідея Університету – це духовно-інтелектуальне ядро європейської цивілізації. Хоча форма сучасного Університету зародилася десь близько 1200-го року в інтелектуальних спільнотах Болоньї, Парижу та Оксфорду, ідея системного навчання життєвої мудрості вирувала в європейському просторі ще від IV ст. до н.е., коли глибокодумний Платон заснував свою Академію в Атені. Еллінські філософи привнесли в європейську культуру одну величну й вирішальну ознаку – насолоду роздумування. Відтоді європейська людина відчувала свою перевагу над світом довоколишніх варварів в тому, що її живий дух та аналітична думка давали можливість долати обмеженість місця, підноситися до осяйних абстракцій, відкидати забобони, розв'язувати проблеми, вибудовувати концепції. Межова лінія між цивілізацією і варварством завжди проходила там, де люди вміли поважати мудрість і де нею поневіряли.

Упродовж 1200–1500 рр. Університети з'явилися в майже усіх регіонах романо-германського світу Західної Європи, від Саламанки до Упсали, від Абердіна до Салерно, і лише в кількох випадках вони подолали межу Середньої Європи й постали у Празі, Кракові, Пресбургу (Братиславі), Буді і Печі (Угорщина). У 1500 році загальне кількісне співвідношення університетів у двох частинах Європи було: 50 проти 5-и. Так була закладена головна перевага Заходу-континенту над Сходом.

У цей час Університет означав передусім *інтелектуальне зусилля*, неспокій і лет думки, здібність до богословських дискусій, відчуття латинської (елліно-римської) традиції культурного освоєння світу. Саме з цього зусилля народилися сім великих принципів європейської людини Нового часу: *жажда осягання, критичність мислення, методичність пізнання, свободолюбність думки, сміливе візонерство, енергетика творчості, організована систематичність*. Ці чесноти перетворили десь біля 1500 р. цю людину на надлюдину планетарного значення, яка завершила творення ренесансного мистецтва гармонійної краси, просторовості й людяності, здійснила всі географічні відкриття, розпочала технологічну революцію, розбудувала культуру великих міст, заснувала науку. І в епіцентрі цих грандіозних процесів залишався Університет.

До кінця XVIII ст. Університет був

середовищем, де передусім народжувалися ідеї, плекалися почуття вищої культури душі, витончувалися смаки, формувався культ традиції, старовини, ставився розум, нагромаджувалися знання. А головне, він був середовищем поглибленого спілкування між друзями-мудрецами, між опонентами, між учителем і учнем. Він був тим, про що згодом узагальнив знаменитий філософ XX ст. Карл Ясперс: «Лише спілкування перетворює Університет на життєвий простір істини». Так, саме через Університети Європа змогла налагодити систему *відтворюваності еліт*.

Наприкінці XVIII ст. Університети, з одного боку, стали моральними та інтелектуальними платформами для народження нової ідеології епохи – *романтизму*, – яка кардинально переініціала світовідчуття й світоуявлення європейської цивілізації, поставила проблему видозміни всієї системи культурного виховання, яку зберігав старий режим, формально опираючись на вже закостенілу естетику й ідеї класицизму; а з іншого боку, Університети почали формувати програми *національної освіти*, тобто опікуватися не тільки абстрактною науковою, а й завданнями пізнання національних традицій різних народів, вивчення народних мов, фольклору та етнографії, всього того, що Й.Г.Гердер назвав «духом нації». Відтак вони стали факторами культурної самоорганізації суспільств та держав, особливо якісно розвинувшись як такі в Німеччині. Закономірно, що німецькі моделі Університетів послужили зразками для інших країн, особливо Середньої і Східної Європи. На перехресті цих глобальних світоглядних та інтелектуальних зіткнень, які означали революцію свідомості європейських еліт, розвинулася німецька класична філософія (І.Кант, Г.Гегель, Ф.Шеллінг, А.Шопенгауер), яка оновила й місію Університету, що відтепер був націлений на постійне інтелектуальне бунтарство. Це особливо яскраво виявилось в добу наполеонівських війн і після них в Німеччині, коли Університети часами перетворювалися на середовища з плекання німецького націоналізму. Відтак вони почали ставати своєрідними «лабораторіями» з творення *національної інтелігенції* різних народів, особливо бездержавних, як чехи, словаки, хорвати, румуни та ін. Наприклад, в Україні в підневільних умовах цю функцію виконав великою мірою Київський Університет ім. Св.

Володимира, випускниками якого були П.Куліш, В.Антонович, М.Старицький, П.Житецький, М.Драгоманов, О.Левицький та ін. подібну роль відіграв Львівський університет в Галичині, випускниками якого була майже вся провідна галицька інтелігенція, що створила феномен «українського П'ємонту» в кінці XIX ст.

Згодом, особливо в деспотичних країнах, зокрема в Російській імперії, Університети почали відігравати головну роль *інтелектуально-ціннісної опозиції* до влади, потужно впливаючи на свідомість молодого покоління, вони перетворилися на середовища розвитку демократичних, часто лівих, соціалістичних ідей. Ці два фактори – націоналістичні та революційні інтенції – на ціле сторіччя втягнули велику кількість Університетів у протистояння до офіційної освітньо-культурної лінії європейських влад та істеблішментів.

XIX ст. кардинально змінило роль і призначення Університету: із середо-

Збори докторів в університеті Парижа.
З манускрипта «Chants royaux» (1537).
Національна бібліотека, Париж

вища плекання мудрості він перетворився на фабрику *продукування професіоналів*. Умови індустріалізації й масового суспільства вимагали великої кількості освічених кадрів, і тому держави, які тепер утримували вже безліч Університетів, вимагали від них передусім цього – прискореної загальної вищої освіти для багатьох. Відтоді в ідеї Університету зберігається ця антиномія: його націленість на плекання великих ідей науки й одночасна спрямованість на підготовку пересічних професіоналів. К.Яспрес вважав, що Університетами має займатися «духовна аристократія», яка «можлива тільки в меншості людей», тому «Зі всього населення в Університет мають вступати ті студенти, які є духовно шляхетними». Він так пояснював різницю між духовно шляхетними й духовно невеликими (пересічними) людьми: «Перший день і ніч думає про свою справу і витрачає на неї всі свої сили, другий вимагає розмежування між роботою і дозвіллям. Перший на власний ризик торує свій шлях, дослухаючись до найпотемнішого голосу, що керує ним зсередини. Другий потребує керівництва, навчальної програми, наказу працювати. Перший зважає на невдачі, другий вимагає гарантії успіху за умови сумлінного виконання».

Інший великий філософ ХХ ст. Хосе Ортега-і-Гасет називав масу пересічних професіоналів – інженера, лікаря, адвоката, науковця, – яких продукувала епоха індустріалізації, «новими варварами», оскільки в сумі через своє безкультур'я, відсутність світогляду, духовної шляхетності, вони сприяють загальній морально-естетичній,

ціннісній деградації соціуму. Тому в ідеалі, на думку цих філософів, місія Університету мала б зазнати корекції: вартувало б зберегти елітарні Університети, які б тільки плекали високі ідеї науки, вищу культуру й формували духовну аристократію нації, а інші Університети поряд із чистою наукою дбали б і про масові кадри фахівців, «вузьких спеціалістів».

В Україні справа з університетами була складною. В нашу бездержавну добу Університети були національно чужими і працювали на культуру імперій-засновниць: Львівський (1784) та Чернівецький (1875) на австрійську систему цінностей, Харківський (1805), Київський (1835) та Одеський (1868) – на російську. Хоча академічна якість цих Університетів була високою в багатьох аспектах.

В епоху УРСР (1920–1990 рр.) Університетів стало багато, часто вони лише обслуговували певні галузі економіки, готуючи для них кадри, займалися пропагандою комуністичної ідеології, через що великою мірою деградували. До честі тодішніх університетських еліт треба сказати, що попри сувору опіку диктаторської держави й загальну атмосферу суспільної брехні, в багатьох напрямках вдалося розвинути Університети саме як потужні наукові центри, особливо в галузі природничо-математичних наук, які менше зазнавали тиску ідеологізації й вимушеної неправдивості, порівняно із гуманітарними науками, яких особливо остерігалася влада.

У постсовєтську добу 1990-х рр., здавалося, Університети повинні були зайняти визначальні позиції в процесах

модернізації нашої країни і формування моделей її розвитку, мали б стати ідейними лідерами суспільства. Та ні, так не сталося. Спрацював довго втворюваний психологічний комплекс законслухняності, віроповідданства українських освітніх еліт, які традиційно звикли були почувати себе лише «гвинтиками й колішатками» державної системи (вибачте за цю цитату-образ із творчості батька цієї системи – В.Леніна). Тому, закономірно, в нову і вільну добу, попри можливості, Університети не змогли створити систему інтелектуальної і моральної опозиції до влади, запропонувати свої моделі розвитку країни, насамперед гуманітарного розвитку, створити своє альтернативне середовище.

Так, тисячі талановитих українських науковців виїхали у 1990–2000-і рр. на Захід, орієнтуючись на високу зарплатню, ще інші тисячі вчених успішно працювали й працюють в університетській системі, реалізуючись як фахівці, педагоги і забезпечуючи високий рівень української освіти, як би її сьогодні не охаювали на хвилі захоплення всім західним, зіставляючи із дуже розхваленими, але реально не в усіх аспектах ефективними, західними стандартами освіти. Все це показало, що українська освітня еліта, попри щомісячне приниження її жалюгідними зарплатами, бюрократичним опікуством влади, брутальністю соціуму, витримала іспит перед історією: наша система освіти не тільки вистояла, зміцнилася й успішно запродукувала якісними кадрами випускників, а й почала видавати позитивні інтенції піднесення. Свідченням цього став факт, що кілька провідних Університетів країни почали темпово набирати бали у світовому університетському рейтингу, здобуваючи собі міжнародний авторитет.

Однак тут нам ідеться про іншу проблему. А саме про те, що Університети в Україні не стали середовищами народження *загальнонаціональних ініціатив*, лідерами ідейних процесів, провідниками нових ідеалів. Скажімо, нам трудно уявити, щоб якийсь український Університет розробив низку кардинальних положень до вдосконалення Конституції чи загальної правової системи держави і запропонував їх на всеукраїнський розгляд, адже в університетах працюють сотні й тисячі високопрофесійних спеціалістів-юристів, трудно уявити, щоб якийсь Університет зайняв тверду критичну позицію щодо відверто антинаціональних, антидуховних, антикультурних тенденцій в сучасній суспільній пропаганді і почав протидіяти їм, важко уявити, щоб якийсь Університет розробив про-

граму конкретних і радикальних дій в сфері культури на посилення її високоестетичних тенденцій, національного традиціоналізму та аристократизму всупереч тим масовісько-космополітичним тенденціям, які бурхливо вриваються в нашу культуру дійсність зараз і руйнують естетичну свідомість суспільства тощо. Як важко уявити, щоб університетське студентство разом із викладачами піднялося б на масові страйки, вуличні протести із барикадами й відкритими протистояннями супроти різних ідіотично-зущальних законів, які не раз приймало українське Міністерство освіти, як, наприклад, антидемократичний, безглуздий закон про відповідність кількості ставок викладачів кількості студентів у державному Університеті (це не тільки принижує морально викладачів, а й доводить до абсурду весь навчальний процес, бо навіть найвідвертішому неуківі й пройдисвіттові викладач не може поставити «двійку»), щоб не вдарити цим по всьому колективу, позбавивши його певної долі ставки!). А саме такою, протиборчою, принциповою, світлодайною, була роль Університетів в усіх вільнолюбних державах світу – від Франції до Південної Кореї, коли десятки тисяч збурених студентів виходили на вулиці і протистояли, часами місяцями, владі, щоб відстояти якісь свої високі ідеали. Ні, більшість в українському академічному світі веде себе за інерцією посттоталітарного суспільства: максимально обережно й максимально слухняно. Це яскраво показав і період напівдиктатури Партії регіонів в Україні, коли міністр освіти українофоб Д. Табачник знущався над академічною громадою: тоді на реальний конфлікт із ним спромігся тільки один Університет – Києво-Могилянська Академія.

В останні два десятиліття ми спостерігаємо цікаву картину: патологічне зрощення надзвичайно розвинутого в Україні посттоталітарного бюрократизму із постмодерною і неоліберальною ідеологією Заходу. Ця ідеологія у сфері культури й освіти спирається на такі філософії: 1) уся традиційна, висока культура вижила себе, її вартує знати лише у фрагментах, тому поняття класики стає відносним, навіть щезає; 2) сучасна технократична цивілізація розщеплює такі субстанції, як релігія, духовність, мораль, традиційні вартості, тому гуманітарна складова освіти відходить на другий план, стає малопотрібною, все заповнює практичний аспект освіти, концепція прагматизації знань; 3) ера глобалізації назавжди долає застарілу, трайбалістську свідомість націй, усе поглинає новий кос-

мополітизм, тому освіта має бути максимально індивідуалістичною, практично зорієнтованою, позбавленою будь-яких забобонів націоналізму і традиціоналізму; 4) світ не має вищого призначення, людина не є богоподібною істотою, не має вищої мети й твердих, сакральних ідеалів, тому в ній треба виховувати насамперед вузький егоцентризм, максимальну свободулюбність, без вищих імперативів, треба привчати її до постійного бунтування проти «деспотизму» високих ідей, національних обов'язків, сентиментальних прив'язаностей і робити «вузьким спеціалістом», який просто виконує свою функцію в соціумі; 5) не повинно бути якогось Авторитету для молодої людини, бо це по-деспотичному притлумить в ній свободу духу й дій, не має бути «вищих класичних зразків» у сфері культури й мистецтва, бо вони скують її творчі поривання, ідеалом бунтарства проти Авторитету і Класики є мистецтво авангарду й масова поп-культура, які виховують в молодій людині істинну незалежність і самобутність, тому школа насамперед має готувати дітей до сприйняття цих феноменів; 6) бунтарство проти традиції має перенестися і в сферу статі: немає більше застарілого поділу людей на жінок і чоловіків, хай живе ЛГБТ!

Нещодавно цю проблему наступу бюрократичної системи в Україні на Університети дуже проникливо описав на сторінках газети «День» архієпископ о. Ігор Ісиченко, доктор філологічних наук, професор, який все життя працює ще й викладачем Харківського національного університету ім. В. Каразіна, в статті під назвою «Контрреволюція гідності». Ось головні тези цього виступу: «Від Революції Гідності ми очікували формування у вищій школі атмосфери довіри, підтримки особистих ініціатив, заохочення творчості. Зрештою, нові інформаційні технології дозволяють звільнитися від паперової звітності. Натомість ми отримали цілком протилежне: невпинне нарощання валу паперів, що мусили заповнювати спершу керівники підрозділів, а згодом уже й кожен викладач.

... Якість роботи кафедри стала визначатися наявністю в ній 25 видів документів, а викладач мав підготувати і зберігати на кафедрі навчально-методичний комплекс з дисципліни, що містить програму, конспект лекцій, матеріали до практичних занять і самостійної роботи студентів, критерії успішності, комплекти контрольних завдань і екзаменаційних білетів, методичні вказівки до індивідуальних завдань, графіки самостійної роботи студентів.

Далі – більше. Декларуючи поступове скорочення аудиторного навантаження викладачів (лекцій, практичних занять, консультацій тощо), Міністерство освіти й науки вирішило допильнувати: а чим займаються викладачі в решту робочого часу? Виходячи з тривалості робочого тижня в 36 годин, кожен мусив розпланувати своє річне навантаження так, аби воно сягало не менш ніж 1512 годин на 2014-2015 навч. рік, а в 2015-2016 році – не менш ніж 1548 годин. З'явилися таблиці на 24 сторінках для розрахунків робочого часу. З них ми довідалися, що, скажімо, розробка робочої програми навчальної дисципліни обсягом менше трьох кредитів має займати до 30 годин, підготовка конспектів лекцій – 30 годин на один кредит, підготовка до практичного заняття – 1,5 години на одну годину заняття, виступ з доповіддю на науковій конференції в Україні – 20 годин, а за кордоном – 50 годин.

Прикмета градація вводиться для оцінки значущості наукової публікації. Якщо монографія опублікована в провідному видавництві, включеному до окремого списку, вона оцінюється в 200 годин за кожен друкований аркуш (40 000 знаків), якщо публікується в інших видавництвах за рекомендацією вченої ради університету – в 100 годин за друкований аркуш, а коли ти видаєш монографію самостійно поза видавництвами спеціального списку, то вона взагалі не враховується, хоч буде якою завгодно геніальною. Так само й наукові статті. Публікація статті у виданнях, індексованих у наукометричних базах SCOPUS та Web of Science, приносить 150 або 100 годин, а в інших виданнях – 40 годин. Зважмо на те, що в Україні немає літературознавчих видань, індексованих у базах SCOPUS та Web of Science.

Можна було б посміятися з дилетантських спроб знайти одиниці виміру дослідницької праці, якби слідом за цим не запроваджували жорстку звітність за виконання запланованих робіт».

Далі о. Ігор Ісиченко говорить про проблему суворого контролю за працею викладача, в якого надалі планують вираховувати гроші із зарплати, карати штрафами за недовиконану роботу в університеті. Хоча йдеться про жалюгідні, рівнем на межі бідності зарплати викладачів. І це діється в країні, із сарказмом зауважує автор, де щомісяця через корупцію і відверте злочинство розкрадаються мільярди! Дріб'язковий контроль за людьми інтелектуальної праці, приниження їх – і все це під гаслами європейської інтеграції і «переходу на європейські стандарти освіти».